

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартенєва Л. І. Потенціальна готовність старших дошкільників з порушенням мовленнєвим розвитком до оволодіння писемним мовленням / Л. І. Бартенєва // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови. – 2014. – Вип.5. – С. 73 – 82.
2. Белопольская Н. Л. Детская патопсихология / Н. Л. Белопольская. – Москва : Когито - центр, 2001. – 348 с.
3. Выготский Л. С. Собрание сочинений в 6-ти т. Т. 5 Основы дефектологии / Под ред. Т. А. Власовой. – М. : Педагогика, 1983. – 386 с.
4. Конопляста С. Ю. Логопсихология: навч. посіб. / С. Ю. Конопляста, Т. В. Сак. – К. : Знання, 2010. – 293 с.
5. Корнев А. Н. Нарушения чтения и письма у детей / А. Н. Корнев. – СПб. : ИД»МиМ», 1997. – 286 с.
6. Лебединская К. С. Задержка психического развития // Детская патопсихология. Хрестоматия / Сост. Н. Л. Белопольская. – 2-е изд. испр. – М. : «Когито-Центр», 2001. – С. 50 – 63.
7. Логопедия: Методическое наследие: Пособие для логопедов и студ. дефектол. фак. пед. вузов / Под ред. Л. С. Волковой: В 5 кн. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – Кн. IV: Нарушения письменной речи: Дислексия. Дисграфия / авт.-сост. Р. И. Лалаева. – 304 с.
8. Прихожан А. М. Тревожность у детей и подростков: психологическая природа и возрастная динамика / А. М. Прихожан. – М. : Московский психолого-социальный институт, 2000. – 304 с.
9. Ранняя профилактика отклоняющегося поведения учащихся: пособие для учителя / Под ред. В. А. Татенко, Т. М. Титаренко. – Киев : Радянська школа, 1989. – 128 с.
10. Садовникова И. Н. Дисграфия, дислексия: технология преодоления [Текст]: пособие для логопедов, учителей, психологов, студ. пед. спец. / И. Н. Садовникова. – М. : Парадигма, 2011. – 279 с.
11. Токарева О. А. Расстройства чтения и письма (дислексии и дисграфии) / О. А. Токарева // Хрестоматия по логопедии (извлечения и тексты) / Под ред. Л. С. Волковой и В. И. Селиверстова. – М. : Гуманитарный издательский центр ВЛАДОС, 1997. – Т. 2. – С. 456 – 469.
12. Шаповал И. А. Специальная психология: учебное пособие / И. А. Шаповал. – М. : Сфера, 2005. – 224 с.

УДК 159.922.76-056.264

Т. Г. Харченко

кандидат психологічних наук,
ст. викладач кафедри логопедії,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

О. О. Симонова

магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія),
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБИСТІСНОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ

В статті представлено теоретичний аналіз наукових робіт вчених з дослідження особистісної сфери дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

В статті представлено теоретичний аналіз наукових робіт учених по дослідванню личностної сфери дошкільників з общим недорозвитком мовлення.

The article presents a theoretical analysis of scientific works of scientists on the research of the personal sphere of preschool children with a general underdevelopment of speech.

Ключові слова: особистість, дошкільник, особистісна сфера, загальний недорозвиток мовлення.

Ключевые слова: личность, дошкольник, личностная сфера, общее недоразвитие речи.

Keywords: personality, preschooler, personal sphere, general underdevelopment of speech.

Постановка проблеми. В сучасному світі дуже часто відбуваються зміни в усіх сферах людського життя: техніки, що нас оточує, політики, яка проводиться в державі, цінностей, на які ми орієнтуємося, зокрема і особи з особливими потребами. На сьогоднішній день дитині з порушеннями мовлення потрібні не тільки знання, але і достатній рівень життєвої компетентності, сформованість таких особистісних якостей, що допоможуть інтегруватися в суспільство, визначитися з колом своїх інтересів та уподобань, стати активним громадянином і щасливою, упевненою у власних силах особистістю.

Відомі вчені-корекціоністи Г. А. Волкова, Р. І. Лалаєва, І. В. Мартиненко, Н. Г. Пахомова, Є. Ф. Соботович, В. В. Тарасун, М. К. Шеремет стверджують, що формування та розвиток мовленнєвої функції, когнітивних процесів, емоційно-вольової сфери у дітей із мовленнєвими порушеннями не відбувається спонтанно, він можливий лише в умовах цілеспрямованого корекційного психолого-педагогічного процесу. Тому такі діти потребують вивчення і психолого-педагогічного супроводу в особистісному розвитку, допомоги в інтеграції до сучасних вимог суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання взаємозалежності між мовленнєвим та психічним розвитком дитини набули найбільшої актуальності у теорії та практиці спеціальної педагогіки, психології, логопедії, нейрофізіології, що відобразили у своїх дослідженнях Л. С. Виготський, О. П. Запорожець, Р. Є. Левіна, О. Р. Лурія, О. М. Мاستюкова, Є. Ф. Соботович,

Г. В. Чіркїна, вони довели, що рівень недорозвиненості мовленнєвої діяльності пропорційно впливає на процес засвоєння дітьми знань, умінь та навичок. Дослідження вчених А. С. Винокур, Л. С. Волокової, Є. Ф. Соботович, Л. Ф. Спірової, В. В. Тарасун, М. К. Шеремет, А. В. Ястребової показують, що у дітей з загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) спотворене мовлення має вагомий вплив не стільки на інтелектуальний рівень, скільки на їх особистість.

Мета статті – Здійснити теоретичний аналіз психолого-педагогічних досліджень з вивчення особистісної сфери дошкільників з ЗНМ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повноцінну психічну діяльність дитини Л. С. Виготський, вбачав у тісному взаємозв'язку пізнавальних та емоційних процесів [3]. Він говорив про нерозривний зв'язок афективної сфери особистості з когнітивною. На думку Лева Семеновича, розумова психічна діяльність базується на вольових якостях дитини і супроводжується різними емоційними проявами, як позитивними, так і негативними; а функціонування пізнавальної діяльності забезпечується злагодженою роботою всіх психічних

процесів. За такого взаємозв'язку формується повноцінна особистість.

Однією із найактуальніших в психології є проблема розвитку особистості. Провідним фактором у становленні та розвитку особистості Л. С. Виготський і Л. І. Божович виділяють спілкування з іншими людьми та формування на його основі взаємостосунків [3, 1]. Адже спілкування – це взаємодія двох чи більше особистостей, що спрямована на об'єднання і узгодження їх зусиль з метою досягнення спільного результату та налагодження стосунків.

Вчені наголошують, одним із найважливіших факторів, які мають вплив на розвиток особистості, є соціальне середовище [1, 2, 3, 7]. Тому вивчати поведінку і особистість дитини потрібно тільки враховуючи її спілкування, взаємодію з соціальним оточенням.

Особистісні риси в аспекті спілкування досліджувались у ракурсі комунікативної компетентності та комунікативного потенціалу індивіда Л. С. Волковою, М. І. Лісіною, А. Г. Самохваловою [2, 7, 8]. Дослідники виділяють у структурі комунікативної компетентності особистості особливо значущу систему внутрішніх ресурсів, що необхідні для побудови ефективної комунікативної взаємодії; визначають комунікативну компетентність як багаторівневу інтегративну якість людини і називають певний комплекс індивідуальних особистісних рис комунікативним потенціалом особистості. Вони зауважують – особливе значення має вивчення комунікативного потенціалу в дитячому віці.

На думку А. Г. Самохвалової дитина, що характеризується труднощами у спілкуванні: відрізняється недиференційованістю оцінок себе та інших; не вміє адаптувати свою поведінку до індивідуальних особливостей партнера по спілкуванню та до вимог ситуації; має низький рівень емпатійності, з егоцентричною спрямованістю; неадекватно сприймає та ідентифікує емоційні стани співрозмовника; не вміє підтримувати зоровий контакт; недостатньо спостережлива [8]. А дошкільники з ЗНМ саме мають труднощі у спілкуванні.

Про специфічні риси особистості, що характерні для дітей з загальним недорозвиненням мовлення говорять О. О. Денисова, Т. В. Захарова, В. М. Понікарова, В. І. Селіверстов [5]. Дослідники вважають, що дефіцитарність особистісної сфери цих дітей зумовлює особливості їх поведінки. Також вони відчують різні реакції на свою мовленнєву недостатність, серед яких є і негативні, тому, їх психічний недорозвиток проявлявся по різному: у одних відмічається пасивність, недостатньо стійка увага, що спричиняє відставання всіх інших психічних процесів; а інші дошкільники, працюючи над власними недоліками, за допомогою дорослих, намагаються розвиватися на рівні зі своїми однолітками з нормальним мовленнєвим розвитком.

У роботах науковців О. В. Жуліної, С. В. Лауткіної, О. В. Трошина відмічається, що у дітей з ЗНМ, порушення комунікативних функцій мовлення заважають формуванню вольових регулятивних дій, і це призводить до великої кількості помилок у виконанні навчальних завдань, більшість яких діти не помічають та зниженому рівні саморегуляції [6, 10]. Також, вказують вчені мовленнєвий недорозвиток впливає на мисленнєву операційну діяльність, що пов'язано з процесом внутрішнього планування послідовності дій. У таких дітей провідною системою, залишається репродуктивне виконання діяльності, страждають попередній та процесуальний види контролю. Мотиваційно-вольова діяльність залежить від рівня розвитку пізнавальних процесів, а їх недорозвиток у дошкільників з ЗНМ, ланцюговою реакцією призводить до порушень саморегуляції, самоорганізації, самоконтролю своїх дій.

Мовленнєву діяльність дітей даної категорії, Є. Ф. Соботович і Л. І. Трофіменко, характеризують такими труднощами: незасвоєнням смислових зв'язків між словами; семантичної структури слова; словесних засобів; переносних, синонімічних, похідних, багатозначних типів значень слова; у них простежується пасивність словникового запасу; труднощі при розумінні складних текстів; проблеми узагальненості словесних

значень і понять співвіднесеної лексичної системності [9]. Проблеми у когнітивній сфері значно позначаються на повсякденному мовленні дитини: знижений як активний, так і пасивний словниковий запас, виникають труднощі в користуванні короткими фразами, що також позначається на сприйнятті себе як особистості.

Великий вплив на особистісний розвиток дошкільника мають емоції, які формуються разом зі всіма психічними процесами, і тому порушення мовлення, за О. В. Шипіловою, задіяні в емоційних станах дитини, що вона переживає [11]. У дошкільників з ЗНМ емоції нестабільні, вони проявляються у надмірній сенситивності, пасивності, залежності від оточуючих, некритичності до своїх можливостей, схильності до спонтанної поведінки, низькій працездатності. Їх емоції характеризуються лабільністю та частою зміною впродовж дня; переважно у них домінує поганий настрій, вони капризні, плаксиві, бурхливо реагують на прохання, неврівноважені, роздратовані. Діти некритичні до свого настрою, відмовляються його пояснити, також їх вольові якості нестабільні, мотиваційна сфера розвинена недостатньо, вони мають низьку регуляцію довільної діяльності, постійно намагаються уникати труднощів.

У дошкільників з ЗНМ, зазначає С. В. Лауткіна, значно знижена самооцінка [6]. Ці діти важко йдуть на контакт зі своїми однолітками, вони безініціативні, у них знижений рівень задоволеності собою.

Самооцінка – це оцінювання особистістю самої себе, своїх можливостей, ставлення до себе, за її допомогою здійснюється саморегуляція поведінки людини, свідчить Г. Ф. Гончаровська [4]. Вона є основним особистісним новоутворенням дошкільного віку після виникнення системи «Я», наголошує Л. І. Божович [1]. Необхідними умовами виникнення самооцінки є діяльність і спілкування індивіда. Первинна самооцінка дитини має емоційний характер, її становлення відбувається в навчально-виховній діяльності. Розвиток когнітивного компонента самооцінки в дошкільному віці підвищує її регулюючу функцію в поведінці.

Та у більшості дітей з ЗНМ у дошкільному віці самооцінка неадекватна відзначають вчені-корекціоністи [5, 6, 9, 10, 11]. Діти надто емоційно переживають наявність мовленнєвого порушення, тому або занижують свої здібності та образ свого «Я», або ж перевищують, тоді така самооцінка спрацьовує як захисний механізм для особистості.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, психічний розвиток особистості дошкільника з ЗНМ характеризується порушеннями в емоційно-вольовій сфері, що проявляються у підвищеній емоційній збудливості, виснаженості нервової системи; повільним розвитком пізнавальних процесів; здатністю до розвитку патологічних якостей особистості; важкістю застосувань комунікативних вмій з оточуючими людьми. Варто відмітити те, що соціальне оточення дитини дошкільного віку відіграє визначальну роль у формуванні її особистості, якостей характеру, ціннісних орієнтацій. Саме найближче оточення, а це в першу чергу батьки, вихователі та однолітки, впливають на формування у неї уявлення про власну особистість, її самооцінку. Ми розуміємо, що спеціалісти дошкільних установ, зокрема психологи, логопеди, вихователі приймають активну участь у становленні розвиненої та активної особистості дошкільника з ЗНМ, тому в подальшому ставимо завдання на практиці дослідити самооцінку даної категорії дітей та розробити психокорекційну програму з подолання її неадекватного виду: заниженої та надто завищеної.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божович Л. И. *Личность и ее формирование в детском возрасте* / Л. И. Божович. – СПб: Питер, 2008. – 400 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).
2. Волкова Л. С. *Возрастная психология* / Л. С. Волкова. – Москва: ВЛАДОС, 2008. – 287 с.
3. Выготский Л. С. *Собрание сочинений в 6-ти т. Т.5 Основы дефектологии* / Под ред. Т. А. Власовой. – М.: Педагогика, 1983. – 386 с.
4. Гончаровська Г. Ф. *Соціально-психологічні чинники становлення самооцінки дитини дошкільного віку* / Г. Ф. Гончаровська // *Проблеми сучасної психології*. – 2010. – №8. – С. 200 – 208.

5. *Детская логопсихология: учебное пособие для вузов* / О. А. Денисова, В. Н. Поникарова, Т. В. Захарова; под ред. В. И. Селиверстова. – М.: ВЛАДОС, 2008. – 175 с.
6. Лауткина С. В. *Логопсихология* / С. В. Лауткина. – Витебск: УО «ВГУ им. П. М. Машерова», 2007. – 150 с.
7. Лисина М. И. *Проблемы онтогенеза общения* / М. И. Лисина – М.: Педагогика, 1986. – 144 с.
8. Самохвалова А. Г. *Коммуникативные трудности ребенка: проблемы, диагностика, коррекция: учебно-методическое пособие* / А. Г. Самохвалова. – СПб, Речь, 2011. – 432 с.
9. Трофименко Л. І. *Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ* / Л. І. Трофименко, Є. Ф. Соботович. – Київ: Актуальна освіта, 2007. – 120 с.
10. Трошин О. В. *Логопсихология* / О. В. Трошин, Е. В. Жулина. – Москва: Сфера, 2005. – 256 с.
11. Шпилова Е. В. *Основы логопсихологии: учеб. пособие для студентов пед. вузов* / Е. В. Шпилова. – Ростов/нД: Феникс, 2007. – 224 с.

УДК 159.922.76-053.4:159.942

Т. Г. Харченко

кандидат психологічних наук,
ст. викладач кафедри логопедії,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

Т. П. Чуйкова

магістрант спеціальності
Спеціальна освіта
(Логопедія. Спеціальна психологія),
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ДО ПИТАННЯ СТАНОВЛЕННЯ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ З ТЯЖКИМИ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЯ

В статті розглядаються теоретичні аспекти становлення та розвитку емоційної сфери у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

В статті розглядаються теоретичні аспекти становлення та розвитку емоційної сфери у дітей дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

The article deals with the theoretical aspects of formation and development of the emotional sphere in pre-school children with